

Судово-медична експертиза вогнепальних ушкоджень

Під вогнепальними розуміють ушкодження, заподіяні пострілами з усіх видів вогнепальної зброї, вибухами боєприпасів або їхніх частин.

У нашій державі користуватися вогнепальною зброєю дозволено лише окремим категоріям громадян, причому тільки під час виконання ними службових обов'язків. КК України передбачена відповідальність за незаконне носіння, недбале зберігання, боєприпасів і вибухових речовин, придбання, виготовлення і збут вогнепальної або холодної зброї, крім гладкоствольної мисливської.

Залежно від походження вогнепальні ушкодження поділяють:

- 1) кульові;
- 2) дробові;
- 3) осколкові.

Ручна стрілецька вогнепальна зброя розподіляється на групи.

I За призначенням:

- а) бойова (автомати, карабіни, пістолети, гвинтівки);
- б) мисливська (одно-, дво-, три-, чотириствольні рушниці);
- в) спортивна (гвинтівки, пістолети, револьвери);
- г) спеціальна (сигнальні, будівельно-монтажні пістолети).

II За виготовленням:

- а) штатна;
- б) саморобна;
- в) дефектна.

III За довжиною ствола:

- а) довгоствольна (гвинтівки, карабіни, автомати, пістолети-кулемети, мисливські рушниці);
- б) коротко ствольна (автоматичні пістолети, револьвери).

IV За властивостями ствола:

- а) нарізна (гвинтівки, пістолет-автомати, револьвери);
- б) гладкоствольна (мисливські рушниці);
- в) комбінована (мисливські, спортивні рушниці).

V За калібром (діаметром):

- а) малокаліберна (4-6 мм);
- б) середньокаліберна (7-9 мм);
- в) великокаліберна (понад 9 мм).

IV За механізмом пострілу:

- а) автоматична (автомати);
- б) напівавтоматична (пістолети, карабіни);
- в) неавтоматична (мисливські рушниці).

Залежно від кінетичної енергії кулі розрізняють чотири види її дії:

- 1) розривну;
- 2) пробивну;
- 3) клиноподібну;
- 4) контузійну.

Мінус-тканина — дефект тканини в ділянці вхідного отвору при пострілі впритул, значно більший за діаметр основи кулі, оскільки в його утворенні бере участь не тільки куля, а й порохові гази, які виривають частинки шкіри. У разі пострілу впритул із зброї меншого за силою бою дефект тканини може відповідати калібру кулі.

У вогнепальній рані виділяють три зони:

- 1) безпосереднього ранового каналу;
- 2) удару тканини стінок каналу 1-2 см завширшки;
- 3) молекулярного коливання тканини, яке поширюється до 4-5 см і більше.

Порохові гази спричиняють:

- 1) механічну (пробивну, розривну і контузійну) дію;
- 2) термічну (опіки шкіри, опалення волосся і ворси одягу);
- 3) хімічну дію (наявність в біологічних тканинах навколо вогнепальної рани карбоксигемоглобіну і міоглобіну).

• **Кіптява пострілу** — це згорілі частинки пороху, які є окисами металів (оксидами) розігрітих до температури понад 1000°C. Вона містить також частинки металів, які входять в оболонку кулі. Кіптява пострілу проникає в шкіру або в одяг навколо вхідної кульової рани і має комбіновану поверхневу механічну, термічну і хімічну дію.

- **Зерна пороху** є не до кінця згорілими у каналі ствола частинками заряду, які вилітають слідом за кулею і пробивають одяг, шкіру на різну глибину. Вони також характеризуються поверхневою механічною, термічною і хімічною дією.

- **Частинки металу** з внутрішньої поверхні гільзи, кулі, каналу дула, капсуля, що утворюються під час пострілу, діють аналогічним чином.

Розподіл додаткових чинників навколо вхідного вогнепального отвору залежить переважно від відстані (дистанції) пострілу і має велике значення для її визначення.

При експертизі вогнепальних ушкоджень потрібно дати органам слідства відповіді на такі запитання:

- чи є ушкодження вогнепальним;
- який отвір є вхідним, а який вихідним;
- який напрям має рановий канал;
- з якої відстані та з якої зброї зроблено постріл;
- яка послідовність вогнепальних ушкоджень, якщо їх було кілька;
- власною чи сторонньою рукою заподіяне ушкодження;
- чи був здатний поранений до цілеспрямованих, самостійних дій.

В судовій медицині і криміналістиці виділяють три дистанції пострілу:

- 1) впритул;
- 2) із близької відстані;
- 3) із неблизької відстані.

У разі пострілу впритул дульний зріз вогнепальної зброї стикається з тілом або одягом, який покриває тіло, при якому рановий канал є безпосередньо продовженням каналу ствола зброї.

Постріл впритул може бути щільним або герметичним, під кутом, а також частково впритул, коли дульний зріз розташовується на відстані від об'єкта до 0,5 см.

Під близькою відстанню розуміють таку, при якій навколо вхідного кульового отвору виявляються ознаки дії додаткових чинників пострілу при відсутності ознак пострілу впритул.

Залежно від системи зброї ця відстань є різною. Відстань поширення додаткових чинників, крім системи зброї, залежить також від ступеня спрацьованості й сили бою, довжини ствола, якості і кількості пороху в патроні.

Вхідний отвір на шкірі в разі пострілу із близької відстані має круглясту або овальну форму (залежно від кута пострілу) і дефект-тканини. Навколо отвору виявляють темно-сірий або чорний наліт кіптяви і порошинки в шкірі або тільки порошинки. Чим менша відстань, з якої зроблений постріл, тим інтенсивніший і густіший наліт кіптяви, і менший радіус їх поширення. Кіптява в таких випадках особливо густо розташована в центрі і більш розріджено — на периферії, де вона внаслідок цього менш темна. У разі перпендикулярного до тіла положення зброї кіптява і порошинки розташовуються у вигляді кола, при пострілі під кутом — у вигляді овалу або напівовалу.

Зони дії чинників пострілу із близької відстані:

Перша зона формується внаслідок механічної дії порохових газів і пробивної дії кулі. Вона характеризується тим, що в момент пострілу біля дульного зрізу зброї внаслідок вибуху продуктів неповного згоряння пороху при взаємодії їх з киснем повітря виникає полум'я, величина якого залежить від виду пороху. Маючи високу температуру, вони можуть спричинити опалення волосся і навіть загоряння одягу.

Друга зона близької відстані характеризується тим, що додаткові чинники близької відстані — кіптява, порошинки, металеві частинки, бризки мастила — розташовуються навколо вхідного отвору. У разі досить близької відстані (8-10 см), коли навколо кульового отвору кіптява розташовується густо, під нею на шкірі через кілька годин після смерті потерпілого утворюються червоно-бурого кольору плями трупного висихання (так звані пергаментні) радіусом до 5-7 см. Пергаментні плями навколо вхідного отвору при близькій (до 8-10 см) відстані пострілу є післясмертним висиханням шкіри, ушкодженої дією комплексних (механічних і термічних) чинників. При пострілі з досить близької відстані (не більш як 7 см), м'які тканини, які розташовуються під шкірою, навколо вхідного кульового отвору, часто забарвлені в рожевий або світло-червоний колір внаслідок проникнення в них оксиду вуглецю, який міститься в порохових газах, з утворенням карбоксигемо і міоглобіну.

В третій зоні близької відстані навколо вхідного отвору розташовуються лише порошинки і частинки металу.

Під пострілом з неблизької відстані розуміють таку дистанцію, коли на тіло діє лише снаряд (куля чи дріб), а додаткові чинники пострілу не виявляються.

Вхідний отвір при неблизькій відстані пострілу має круглясту або овальну форму з дрібнозубчастими краями і дефектом — мінус-тканиною, який звичайно відповідає калібру кулі і утворюється внаслідок того, що куля вириває і виносить з собою частинки шкіри.

У разі клиноподібної дії кулі вхідний отвір немає мінус-тканини і внаслідок незначної енергії кулі поранення в таких випадках є сліпим. Куля при цьому розташовується в кінці ранового каналу. Якщо куля при вході в тіло деформована (після рикошету), то форма вхідного отвору неправильна, а краї розірвані.

Важливою ознакою вхідного отвору при неблизькій відстані пострілу є наявність обідка здирання, виникнення якого пов'язане з тим, що куля, проходячи крізь шкіру, травмує краї утвореною нею отвору, порушуючи цілісність епідермісу, шари шкіри підсихають, стають щільними, набувають брунатного кольору і пергаментної щільності. Цей обідок 1-2 іноді 3-4 мм завширшки. При перпендикулярному щодо тіла входженні кулі він з усіх боків однаковий. При скісному входженні кулі він ширший з боку польоту. Чим гостріший кут входження кулі, тим ширший обідок із цього боку, а на протилежному боці він може і не виявлятися. Треба враховувати, що обідок здирання або висихання, утворюється лише в разі наявності умов для висихання, а якщо таких умов немає (сире, вологе приміщення, де перебуває труп), обідок висихання не виявляється.

Однією з ознак вхідного отвору є також обідок обтирання, або забруднення. Його утворення пов'язане з тим, що куля, проходячи через канал ствола вогнепальної зброї і щільно прилягаючи до його стінок збирає на своїй поверхні частинки мастила, залишки порохового нагару, іржі, металу та інших речовин. Утворюючи в шкірі рановий отвір, куля залишає ці нашарування вздовж його краю. Візуально виявити обідок забруднення на шкірі важко, оскільки його маскує підсихаючий обідок здирання і підсохла кров. Його виявляють за допомогою різних лабораторних досліджень (контактно-дифузійного, електрографічного, люмінесцентного, мікроскопічного, спектрографічного, рентгенівського та в інфрачервоному випромінюванні). Дослідження обідка забруднення на наявність металу може використовуватись для ідентифікації зброї і кулі.

Вихідний кульовий отвір при пострілах із різних дистанцій на відміну від вхідного має щілинну, зірчасту або неправильну форму без мінус-тканини, тому що куля при виході із тіла діє, як правило, клиноподібно. Проте у випадках, коли куля зберігає кінетичну енергію, у вихідному отворі може виявлятися дефект тканини. Навколо вихідного отвору немає кіптяви і порошинок, а також обідків здирання та обтирання. Лише у випадках, коли в момент виходу кулі краї вихідного отвору вдаряються об твердий предмет, вони можуть ушкоджуватись і забруднюватись. Проте характер здирання і забруднення буде інший.

Особливості вогнепального ранового каналу.

Вогнепальним рановим каналом називається шлях, який проходить снаряд у тілі. Він може бути прямий і непрямою, перерваний, напівколовий і коловий, наскрізний і сліпий.

У разі сліпого кульового ушкодження судово-медичному експерту неважко вирішити питання про напрямок польоту кулі в тілі потерпілого. Для виявлення кулі використовують рентгенологічне дослідження.

З судово-медичної точки зору вивчення кульового каналу має першочергове значення для визначення напрямку польоту кулі, а також напрямку пострілу. Це особливо важливо у випадках, коли пораненого з вогнепальної зброї доставляють у лікарню і там надають йому первинну медичну допомогу з хірургічною обробкою країв ран, внаслідок чого особливості кульових отворів змінюються. Якщо поранення призводить до смерті і труп підлягає судово-медичному дослідженню, то за особливостями наявних ушкоджень неможливо дійти висновку про напрямок польоту кулі, тобто виявити, де вхідний і вихідний кульові отвори. Крім цього, в історії хвороби особливості ушкоджень часто описуються досить поверхово, що також не дозволяє визначити напрямок пострілу. Дуже тяжко вирішити це питання і у випадках, коли труп перебуває в стадії гниття. Певну допомогу надає дослідження ранового каналу. Так, в разі пострілу впритул додаткові чинники заряду містяться в початковій частині ранового каналу, ближче до вхідного отвору і таким чином допомагають встановити його напрямок, причому наявність кіптяви в каналі виявляється навіть при значному розпаді трупа.

Надзвичайно характерним є рановий канал у плоских кістках (склепіння та основи черепа, таза, лопатка, грудина тощо), де спостерігається конусоподібне розширення у напрямку польоту кулі. Місце входу кулі, як правило, має круглясту або овальну форму з рівними краями з боку зовнішньої кісткової пластинки і розширеними великозубчастими та скошеними всередині. Місце виходу — навпаки, має круглу або овальну форму з боку внутрішньої кісткової пластинки, а розширені, скошені краї, — назовні. Місце входу і виходу кулі утворює зрізаний конус, менший діаметр якого повернений до входу, а більший — до виходу. Хід ранового каналу в трубчастих кістках визначають за допомогою локалізації уламків травмованої кістки. Суть полягає в тому, що при значній кінетичній енергії куля роздробляє трубчасту кістку і спричиняє багатоосколкові переломи. При цьому уламки кісток розташовуються в рановому каналі між пошкодженою кісткою і вихідним кульовим отвором, що виявляється або візуально на секції, або за допомогою рентгенологічного дослідження. В таких органах, як шлунок, кишки, сечовий міхур тощо, внаслідок гідродинамічної дії кулі місце її виходу значно більше, ніж місце входу. В паренхіматозних органах в'язкої та еластичної консистенції, збагачених кров'ю, вхідний отвір внаслідок циркулярних і радіальних тріщин має променисту форму. Напрямок ранового каналу і напрямок пострілу — це різні поняття. Вони найчастіше не збігаються. Судово-медичний експерт зобов'язаний дати слідчому лише відповідь на питання про напрямок

ранового каналу в тілі померлого, який відносно до трьох умовних площин тіла може бути одиничний, подвійний і потрійний (наприклад, згори-донизу, зліва-направо, спереду-назад або навпаки). Напрямок же пострілу визначає не лікар, а слідчий, використовуючи всі отримані у процесі слідства матеріали, в тому числі й дані експертизи трупа.

Питання для самоперевірки

- 1 Визначення вогнепальної зброї та вогнепального ушкодження.
- 2 Класифікація і характеристика вогнепальної зброї.
- 3 Види дії кулі залежно від кінетичної енергії їх характеристика.
- 4 Назвати і охарактеризувати зони вогнепальної рани.
- 5 Назвати і охарактеризувати механізм дії на тканини додаткових факторів пострілу.
- 6 Охарактеризувати ушкодження шкіри при пострілі впритул.
- 7 Охарактеризувати ушкодження шкіри при пострілі з близької дистанції.
- 8 Охарактеризувати ушкодження шкіри при пострілі з неблизької дистанції.
- 9 Охарактеризувати вогнепальні ушкодження кісток.
- 10 Назвати і охарактеризувати види ранових каналів.
- 11 Визначення послідовності пострілів за ушкодженнями на тілі.

Основна література з судової медицини

1. Бабанін А.А., Мішалов В.Д., Біловицький О.В., Скребков О.Ю. Судова медицина. – Сімферополь, 2012. – 578 с.
2. Білецький Є.М., Білецька Г.А. Судова медицина та судова психіатрія. – Х.: Одиссей, 2003. - 292 с.
3. Завальнюк А.Х. Судова медицина: Курс лекцій. – Тернопіль: «Укрмедкнига», 2000. – 648 с.
4. Концевич І.О., Михайличенко Б.В. Судова медицина. – К.: МП Леся, 1997. – 656 с.
5. Лісовий А.С., Голубович Л.Л. Судова медицина. – Київ. – 2008. – 483 с.
6. Мішалов В.Д., Хохолєва Т.В., Бачинський В.Т., Войченко В.В., Кривда Г.Ф., Костенко Є.Я. Судова медицина. - Київ, 2018. - 575 с.
7. Судова медицина. За ред. акад. НАМНУ Москаленка В.Ф. та професора Михайличенка Б.В. // Київ, ВСВ «Медицина», 2011. – 448 с.
8. Судова медицина: навчально-методичний посібник /За ред. Б.В. Михайличенка // К.: МП Леся, 2001. –416с.

Допоміжна література з судової медицини

1. Бурчинский В.Г. Судебно-медицинские аспекты морфологии огнестрельных ранений головы. – Одесса: Астропринт, 2007. – 48 с.
2. Громов Л.П., Науменко В.Г. Судебно-медицинская травматология. // М.: Медицина, 1977 – 368 с.
3. Завальнюк А.Х. Тлумачний словник судово-медичних термінів. – Тернопіль: Укрмедкнига, 1999. - 351 с.
4. Козаченко І.М. Сучасні термінологія, понятійний апарат і класифікація пневмострільних ушкоджень, пневматичної зброї та снарядів до неї / І.М.Козаченко // Методичні рекомендації. – К., 2013. – 25 с.
5. Мішалов В.Д. Особливості нових боеприпасів до пістолетів «ПМ» і «Люгер»/ В.Д. Мішалов, Г.А. Зарицький, А.І. Калачев // Український судово-медичний вісник. – 2006. - № 19(2). – С. 35-37.
6. Мишалов В.Д. Конструктивные особенности боеприпаса нового вида для пистолета ПМ / В.Д. Мишалов, Г.А. Зарицкий, А.И. Калачев// Збірник наукових праць «Бокаріусівські читання». – Харків, ХМАПО. – 2006. – с. 96-97.
7. Михайленко А.В. Морфологические признаки огнестрельных поврежденных плоских костей, позволяющие установить направление вращения огнестрельного снаряда / Михайленко А.В., Леонов С.В. // Медицинская экспертиза и право. – М. - №1. – 2014. – С. 35-47
8. Михайленко А.В. Механическая травма с позиций волновой динамики / Михайленко А.В., Леонов С.В. // Судово-медична експертиза. – 2014. - №1. – С. 46-49.
9. Михайленко А.В. Механика формирования кровоподтеков при действии эластических снарядов в результате выстрелов из травматического оружия // Судово-медична експертиза. – 2014. - №1. – С. 54-58.
10. Попов В. Л., Шигеев В. Б., Кузнецов Л. Е. Судебно-медицинская баллистика. - Спб.: Гиппократ, 2002.- 656 с.
11. Судова медицина. Кн.1: Підручник для мед. ВНЗ IV р.а. – 5-те вид. / За ред. Б.В. Михайличенка. – К., 2018. – 448 с.

Електронні ресурси

1. https://www.naiu.kiev.ua/books/sudova_medutsyna/nm3/lec33.html
2. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95>
3. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
4. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>

5. <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
6. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>
7. <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/371>
8. http://chtyvo.org.ua/authors/Kontsevych/Sudova_medytsyna_Pidruchnyk/
9. <https://www.twirpx.com>
10. <http://textbooks.net.ua>
11. https://pidruchniki.com/89808/meditsina/sudova_meditsina
12. <http://medical-enc.com.ua/index-59.htm>